Bəxtiyar Vahabzadənin poeziyasında kamil şəxsiyyət problemi

İnsan - dünyanın xaricində yaşayan varlıq deyil... "İnsan - İnsan dünyasıdır, dövlətdir, cəmiyyətdir" - bu, fikir dahi K.Marksa aiddir, bu gün də dəyərini itir-məmişdir. Qalır insanın ailədə və cəmiyyətdə tərbiyəsinə. Şəxsiyyətin yetişməsin-də əsas amil münasibətlərin qurulmasıdır: mənəvi zənginlik, sərvətlərin maddiləş-məsi və düşüncələrin emosionallığı və sairin öz yerini tutmasıdır.

Allahverdi Eminov

Şəxsiyyətin daxilən dəyərliliyi Dünyanı tam şəkildə, məzmunda və biçimdə təsəvvür etmək imkanı qazandırır. Dünya həm insanlardan asılı deyil, həm də asılıdır, çün, Dünyanı mövcud edən məhz insan cəmiyyətidir. Dünyanın maddi sta-tus alması əxlaqda və sərvət yığımında özünü göstərir və bu şəxsiyyətin fəaliyyətində, yaxud bədii əsərlərdə, deyək ki, poeziyanın obrazlarında reallaşır. Beləliklə, şəxsiyyətin tam obrazını təmsil edən bədii mətn davranışın meyarı rolu-nu oynayır və əxlaqi idealda sonuclanır. Bir də obrazların (xüsusilə, poemalarda) didaktik strukturu vardır ki, öz elementlərinin tabeliliyi, əxlaqi şüurun bütövlüyü ilə fərqlənir. Məsələn, kimsəsizə yardımçı olmaq, təmənnasız işə yaramaq, xeyir-xahlığa əl qoymaq və s. surətlərin nümunəsində görürük. Belə ki, şəxsiyyət tərbi-yəsində ona təsirinin xüsusiyyətini başa düşməyə kömək edir. Unutmayaq ki, hər adamın yaşından asılı olmayaraq sinirləri yerində olmur, düz xətlə getmir. Məşhur psixoloq V.M.Banşikov yazmışdır: "Min illər ərzində İnsanın yaşamaq uğrunda mübarizəsində qələbə əzələ qüvvəsilə və sinir sisteminin cəsarətlilik, qəddarlıq, inadkarlıq kimi kobud xassələrilə müəyyən edilirdi. Son iki-üç əsrdə isə insanın həyat qabiliyyəti demək olar ki, yalnız 3 sinir sisteminin ən incə mürəkkəb mexa-nizmlərindən asılıdır. Məhz elə bu mexanizmlər daha toxunula biləndir".

İnsanın mahiyyəti - varlığı onun bioloji təbiətilə yaranmır, fövqəltəbii qüvvə ilə daxil olmur, amma öz-özünə determinləşir. Tarix, sosial - mədəni inkişaf İnsa-nın - şəxsiyyətin təşəkkül prosesidir. Həyatın mənasının, vəzifəsinin dünyanın də-yişdirilməsi üzrə yaradıcı fəaliyyətin və mənəvi - əxlaqi davranışının gedişində özünü anlayır, yəni insan öz mövcudluğunu təsdiqləyir. Əlbəttə, bu baxımdan dərketmədə müəyyən hesablamalar tapılmalıdır ki, İnsan bunların vasitəsilə fəaliy-yətini əlaqələndirə bilsin, yəni fəaliyyətinin mənası, məqsədi aydınlaşdırılsın. Əks halda insan yalnız öz mövcudluğu ilə öyünərdi, öz fərdi psixologiyasına güvənərdi.

Bədii əsər deyək ki, poeziya ahəngdarlığı ilə, surətlərin davranışı ilə oxu-cunun ovqatını nizamlayır, yeni müsbət emosiya yaradır, yaxud bərpa edir, deməli, şəxsiyyəti ruhi - mənəvi harmoniyasına təsir göstərir. Şeir oxucu zövqünə düzgün ünvanlanırsa, qavranılırsa yaranan psixi effektin xarakteri həmin əsərin həm məz-munundan, həm də oxucunun - şəxsiyyətin həyata baxışından və s. asılıdır. Bəxti-yar Vahabzadənin bir şeiri nümunəsində fikrimi əsaslandırmaq istərdim; şair həyat-da nə qazandı, nəyi itirdi? Bu suala şairin cavabı "Qara saçlar, ağ saçlar"- dır, şai-rin etirafıdır, ana qarşısında baş əyməsidir:

(B.Vahabzadə - 100)

Saçlarıma dən düşür, dən düşür, yaman düşür,
Hər baxanda anamın ürəyinə qan düşür.
Bu ağ saçlar, ay ana, səni dərdə salmasın,
Saçımın ağlığından, qanın heç qaralmasın!

Alışıram gecələr, masa arxasında mən,
Saçlarım da ağarır, qəlbimin atəşindən.
Sən demə ki, balamın bəlkə gizli qəmi var,
Vaxtsız ağaran saçın özgə bir aləmi var.

Ölüm belə qəm deyil bu həyatı duyana,
Mən bu ağ saçlarımla öyünürəm, ay ana!
Qara, şəvə saçları təbiət vermiş mənə,
Mən güvənə bilmərəm onun bu töhfəsinə.
Zəhmət həyatımın ilk bəzəyi sanmışam,
Ağ saçları həyatda mən özüm qazanmışam.

Bəxtiyar Vahabzadə şeiri 32 yaşında qələmə almışdır; bu yaşdan artıq o, poeziyada az-çox sözünü demişdi. Lakin bu yaradıcılıq uğurlarına tam haqq qa-zandırmırdı, yazıb - yaratmaq ehtirasında idi.

Kamil şəxsiyyət anlayışı Demokritdən, Sokratdan üzü bizə tərəf nə ilə səciyyələndiyi filosofları, sosioloqları, ədəbiyyatçıları xeyli düşündürmüşdür və cavabı bu olmuş ki, insanda nəyin ən yüksək nemət olması məsələsi. Onlar belə qərara gəlmişlər ki, bu ən yüksək nemətlə, fərəhlə bir müstəviədir. Mən söz adamlarını zamanın ən kamil filosofu hesab edirəm. Hərçənd, peşəkar fəlsəfəçilər şəxsiyyətlə əxlaqi fəaliyyət subyektinin dəqiq obrazını təsvir etmişlər. Şairlərdən Homer, Hesiod əsərlərində fəzilətə üstünlük vermişlər, ruhi aləmdə ağılı insan hisslərilə eyniləşdirmişlər. B.Vahabzadədə belə məsələlər bədii - emosional yanaşmada daha poetik səslənir. "Xoşbəxtdir o adam ki", "Zaman", "Yer öz yerində-dir", "Özümdən qabaq", "Ömür" və digər şairlərdə fikir - düşüncə insan taleyinin "vaxt ölçü-sü"ndə fırlanır, özünü axtarır, insan ömrünə "qənim" kəsilir. Şair yenə şikayətçidir ki:

Ömür bizə verilmir
Ancaq yaşamaq üçün.
Ömür bizə verilmir
Dünyanın da dərdini,
Qəmini çiynimizdə
Çəkmək, daşımaq üçün.
Ömür - qəlbin, zəkanın
Min eşqi, min əməli.
Ömür ömürdən sonra
Yaşamağın təməli.

Həyatın dar çərçivəyə sığışmayan fəlsəfəsi

Şairin poeziyasında şəxsiyyət konsepsiyası, ümumiyyətlə araşdırılmamışdır. Altmış ildən artıq eyni zamanda pedaqoji fəaliyyətdə olan bir pedaqoqdan bir və-rəq də yazmamışlar. Halbuki, Bəxtiyar müəllim auditoriyada gənc nəsillə üz-üzə olmuşdur, tədris etmişdir. Tədqiqatçılar pedaqogikanın tərbiyə elmi olması funk-siyasından xəbərsizdilər - bu gün də! Onlar qeyri - peşəkar ədəbiyyatşünaslarımız ədəbi nümunələrdə "insan - şəxsiyyət konsepsiyası"na yaxın durmamışlar, poe-ziyanın əxlaqi tərbiyədə - davranışda sinfi və ümumibəşəri cəhətdən xəbərsizdi-lər.

B.Vahabzadə cəmiyyətdə baş verən ideoloji ziddiyyətləri nəinki görür, onu bədii şüurundan və dünyagörüşündən keçrir - bunu şairin şəxsiyyəti, vətəndaş mövqeyi tələb edir. Bəzən oxucuya elə gəlir - sənətkar estetik şüurun, dövrün ideoloji münaqişələrindən kənarda dayanır, əslində isə: "Şair yaradıcılığı boyu məktəbi, müəllimləri, şagirdləri təsvir və tərənnüm etmişdir. "Kitab", "Yazı tax-tası", "Tələbə - müəllim", "Körpə gülüşü" və s. şeirləri bu gün də maraqla oxu-nur". "Tələbə - müəllim"də lirik təəssürat yenicə dərsə başlayan cavan oğlanla bağlıdır, o bir zaman oxuduğu məktəbin qapısından içəri girəcəkdir:

O, düz beş il əvvəl, ayrılan zaman
Örtmüş qapısını həmin məktəbin.
Bu günsə açacaq həmin məktəbin,
Ona layiq olan müəllim kimi.

Bu cavan müəllimi daha çox qocaman müəllimi qarşılayır sevinclə, bu xoş görüşdən "ürəklərə" şəfa çilənir:

Qoca bir müəllim tək öpərək onu
- Nə xoş anları var, - dedi - bu ömrün
Səadət deyilmi öz şagirdini,
Bir müəllim görmək, müəllim üçün!..

"Yazı taxtası", "Kitab" şeirləri nikbin ovqatla yazılmışdır. Hansı yaşa çatsaq da gözlərimizin önündən qara rəngli yazı taxtası və ağappaq təbaşir silinmir. Onun qarşısında dayanıb, tapşırığı həll etmiş, müəllimimizin razılığı həsrətini yaşamışıq: Şair üzünü yazı taxtasına tutur.

Ay yazı taxtası, yazı taxtası,
Mən səndə nə qədər yazı yazmışam.
Adi rəqəmləri, adi sözləri,-
Siləndə min dəfə azı, yazmışam.

Vaxt ötdükcə bu rəqəmlər silinmiş, pozulmuşdur. Şair təəccüblənməyə bil-məz:

Yazdığım rəqəmlər, yazdığım sözlər,
Məgər iz salmamış heç yerdə bu gün?

Şair yanıldığını hiss edir, həmin rəqəmlər aldığı vəsiqədir!

Sanki vəsiqəmə yığılıb gülür,
Bütün o rəqəmlər, bütün o sözlər
Ömrümün yolunu göstərir mənə -
Bu gün o rəqəmlər, bu gün o sözlər.

Bəxtiyar Vahabzadə uşaqlar üçün daima şeirlər, nəğmələr qələmə almışdır. Müxtəlif illərdə (60, 66 və 70-ci illərdə). "Uşaq və məktəb dünyası" silsiləsində onlarla şeirini balalara hədiyyə etmişdir (bax, III c. 91-108, IV c. 455-458).

(Ardı var)